

DOI: 10.7596/taksad.v1i1.3

İbn Keşir'in İsrâ'îliyyâta Yaklaşımı

Harun Savut

Özet

Kitap ehline dayanan bilgilerin güvenilirliği ilk asırlardan itibaren İslam âlimlerinin gündemini meşgul etmiştir. İsrâ'îliyyât kavramı etrafında şekillenen tartışmalar günümüzde de devam etmektedir. İsrâ'îliyyât konusunda öne çıkan âlimlerden birisi belki de en önemlisi İbn Keşir'dir (ö.774/1373). O, seleften gelen rivayet ve değerlendirmeleri göz önünde bulundurarak İsrâ'îliyyâtı belli kriterler çerçevesinde ele almıştır. İbn Keşir İsrâ'îliyyâtı toptan reddetmemiş, meseleyi İslam'a uyup uymaması açısından değerlendirmiş, tek tek rivayetler üzerinde uyguladığı tahlil ve analizlerle hangi nakillerin alınıp hangilerinin alınamayacağını hükme bağlamıştır. Onun İsrâ'îlî haberler karşısındaki tutumunun bilinmesi, günümüzde konu üzerinden yürütülen tartışmaları sağlam bir zemine oturtabilmek açısından önemlidir. Çünkü onun Tefsiru'l-Kur'âni'l-'azîm adlı eseri, İsrâ'îliyyât başlığı altında yapılan çalışmalarda müracaat edilen en önemli kaynaklardan birisidir. Onun konuya yaklaşımı anlaşıldığı oranda önceki âlimlerin İsrâ'îliyyât ile neyi kastettikleri, karşı çıktıkları rivayetlerin neler olduğu, bu tür materyalleri nerelerde kullanma ihtiyacı hissettikleri netleşecektir.

Anahtar Kelimeler: İbn Keşir, İsrâ'îliyyât, rivayet, tefsir

Ibn Kathir and His Approach to İsrâ'îliyyât

Abstract

The authenticity of the reports coming from the people of the book occupied the agenda of the Muslim scholars from the first centuries onwards. Controversies regarding the term İsrâ'îliyyât keep continue even today. Ibn Kathir (d.774/1373) is one of the most outstanding scholars on İsrâ'îliyyât, perhaps the most significant one. He dealt with İsrâ'îliyyât within the framework of certain criteria taking the reports and interpretations of his predecessors into account. He didn't reject İsrâ'îliyyât as a whole, but considered the issue in terms of relevance to Islam, and decided which of them could be accepted and which could be not by subjecting the reports to certain analysis one by one. His approach to İsrâ'îliyyât is essential to establish a common ground for the debates regarding the issue; Because, his work, Tefsiru'l-Kur'âni'l-'azîm, is one of the most important source for the studies executed under the title of

Īsrā'īliyyāt. What the preceding scholars meant by the term of Īsrā'īliyyāt, what reports they disapproved and on what occasions they felt a need to use such reports will be clarified to the extent that Ibn Kathir's approach to the issue is understood.

Key Words: Ibn Kathir, Īsrā'īliyyāt, report, exegesis

Approche d'Ibn Kathîr à Isrâiliyyât (écritures juives et chrétiennes)

Résumé

La fiabilité des informations venant des 'Gens du Livre' était un sujet d'étude pour les savants musulmans depuis l'âge classique. Les discussions qui se forment autour du concept « Isrâiliyyât » se poursuivent encore aujourd'hui. L'un des éminents savants, peut-être le plus important, à propos de Isrâiliyyât (m.774/1373) Ibn Kathîr a étudié le concept de Isrâiliyyât selon certains critères en examinant les renseignements et les opinions de ses prédécesseurs. Ibn Kathîr n'a pas complètement refusé les Isrâiliyyât, il les a évalués en fonction de leur conformité à l'islam et il a aussi analysé un par un les renseignements venant des 'Gens du Livre' selon les concepts islamiques pour confirmer ou infirmer une telle information. Le fait de connaître son attitude face aux renseignements venant des 'Gens du Livre' est important pour fonder les discussions scientifiques contemporaines sur une base solide. En fait, son exégèse coranique qui s'intitule 'Tafsîr al-qurân al-azîm' est une des sources importantes à laquelle on recourt dans le cadre des recherches au sujet de Isrâiliyyât. En fonction de la compréhension de son approche à ce sujet, on comprendra mieux ce que voulaient dire les savants antérieurs à propos de Isrâiliyyât, quels étaient les renseignements qu'ils refusaient et ceux qu'ils utilisaient.

Mots-Clés : Ibn Kathîr, Isrâiliyyât, renseignement, exégèse coranique

الإسرائيليات ابن كثير ونهجه إلى

ملخص

شغلت الأخبار الإسرائيلية علماء المسلمين منذ العصور الأولى. وتستمر الاختلافات المتداولة في مصطلح الإسرائيليات حتى اليوم. وابن كثير هو أشهر العلماء المتناولين الإسرائيليات. فوفق متفحصا هذه الروايات في ضوء المعايير المعروفة مراعيًا ملاحظات العلماء السابقين له. ولم يرفض الروايات الإسرائيلية جميعًا، بل عالج المسألة في ضوء ما يقبله الإسلام، وحدد القواعد في قبول هذه الروايات أو ردها عن طريق تحليل الروايات. وما يسجل ابن كثير في هذا الجانب أنه نبه من بعده إلى ضرورة مناقشة كل الروايات التي يمكن وضعها بالإسرائيليات. وآراؤها تأتي أهميتها من أن تفسيره قد أجريت فيه بحوث عديدة، وإعتماد آرائه من العلماء الذين جاؤوا بعده أظهر مواقف أخرى جديدة من آراء ابن كثير.

كلمات البحث: ابن كثير، وإسرائيليات، والروايات، والتفسير

Giriş

İsraîlî kaynaklara dayanan haber ve rivayetleri ifade eden İsrâ'îliyyât kelimesi, zahiri itibariyle her ne kadar İsrailoğullarının kutsal metinlerinden ödünçlenen bilgileri işaret ediyorsa da, tefsir ve hadis âlimleri bu kelimeyi kullanırken Yahudi kıssalarından daha kapsamlı bir manayı kastetmektedirler (Na'nâ'a, 1970:71; Brinner, 1998:400). Onların terminolojisinde İsrâ'îliyyât; tefsir ve hadise karışan, aslı Yahudi, Hıristiyan veya bir başka kaynağa dayanan haberlerdir (Meşînî, 1986:529). Çağdaş araştırmacılara göre ise tefsirlerdeki yabancı materyallerin tamamı İsrâ'îliyyât'tır (Albayrak, 2000:114; Ebû Şehbe, 2005:13-14; Na'nâ'a, 1970:73; Aydemir, 1992:29; Cerrahoğlu, 1988:I/120). İslam dışı her malumatın İsrâ'îliyyât dâhilinde değerlendirilmesinin en önemli sebebi olarak, nakledilen rivayetlerin çoğunlukla Musevilerin kutsal metinlerinden alınmış olması gösterilir (Ebû Şehbe, 2005:14). İslam'ın geldiği dönemde Yahudilerin Araplar ile karışık olarak yaşamaları, diğer din mensuplarına göre çoğunluğu teşkil etmeleri, bunun sonucunda diğer kültürlerle göre Yahudi kültürüne Arapların daha iyi muttali olmaları, söz konusu materyallerin İsrailoğullarına nisbet edilmesinin etkenleri arasında zikredilir (İbn Haldûn, 2004:I/439-440; Muğniye, 1984:16-23).

İsrâ'îlî rivayetler peygamberleri, peygamberlerin tebliğlerini, yaptıkları uyarılara uymayanlara verilen cezaları, onlara ittiba eden zahitlerin söz, davranış ve mazhar oldukları manevi lütufları konu etmektedir. Bazı araştırmacılar İsrâ'îliyyât'ın muhtevasına, sadece bu tür geçmiş olayların değil; gelecekteki olay ve gayba dair bilgilerle, fiten ve melahimi ilgilendiren rivayetlerin de girdiğini söylemişlerdir (Hatiboğlu, 2001:195).

Tefsirlerde, özellikle Kur'an kıssalarında, Ehl-i Kitabın kutsal metinlerinden ödünçlemeler yapılmıştır (Vajda, 1978:212). Muhammed Hamidullah (ö. 2002) bu alıntılara sebep olarak, Kur'an'ın peygamber kıssalarını tafsilatlı aktarmayıp özlü ifadelerle vermesini, bunun karşısında Müslümanların merak duygusunu tatmin çabalarını gösterir. Müslümanlar, bilhassa Kur'an'da adı geçen şahıslar hakkında biraz daha malumata ulaşmak için her yerde elde edebilecekleri Kitab-ı Mukaddes'e müracaat etmişlerdir (Hamidullah, 1977: 295).

Kur'an ve hadislerdeki peygamber kıssalarının Yahudi ve Hıristiyanların kutsal metinlerindeki hikayeler ile paralelliği sebebiyle, şarkiyatçılar da tartışmaya müdahil olarak araştırmalar yapmışlardır (Riddell, 2001:64-68; Rosenblatt, 1945:237-252; Adang, 1996:8-10; Lassner, 1993:59-74; Waldman, 1986:47-64; Kister, 1972: 214-239). Batılı araştırmacıların konuya yaklaşımları genelde, İslam'ın Yahudilik ve Hıristiyanlıktan esinlenerek meydana getirilen bir din olduğu tezine dayandığı için onlar, İslami literatürün hemen her alanında İsrâ'îlî bilgilerin mevcut olduğu kanaatini taşımaktadırlar (Albayrak, 2000:30-68; Hatiboğlu, 2001:197; Hıdır, 2005:10-16). Bu bağlamda İslami literatürde yer almalarına rağmen Yahudi ve Hıristiyanların yazılı kaynaklarında bulunmayan kıssa ve haberlerin de, ya Apokrifik materyallere ya da şifahî nakillere dayandıkları iddiasını gündeme getirmişlerdir (Albayrak, 2000:48-55). İddialarına, mütekaddimîn devri âlimlerinin eserlerinde Ehl-i Kitaptan yaptıkları alıntıları, bu alıntılar üzerinde yürüttükleri tartışmaları ve bu tartışmalarda kullandıkları argümanları delil olarak sunmuşlardır (Hatiboğlu, 2001:196).

Batıda yürütülen çalışmalarda İsrâ'îliyyât teriminin çıkışı ve bu terimi ilk gündeme getirenin kimliği hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür (Albayrak, 2000:125-131). Şarkiyatçılar incelemelerinde, IV/X. yüzyıldan önce kaleme alınan bazı kitaplarda da İsrâ'îlî rivayetlerin bulunduğu hareketle bu terimi kimlerin kullandığını tespitte çalışmışlardır (Hatiboğlu, 2001:198). İsmail Albayrak'ın aktardığına göre; İsrâ'îlî kaynaklara dayanan rivayetleri konu edinen ilk eserler olarak, Vehb b. Munebbih'e (ö.124/741) nisbet edilen, Kitab el-İsrâ'îliyyât ile Hammâd b. Seleme'nin (ö.167/783) Aḥbârü benî İsrâ'îl'i gösterilir (Albayrak, 2000:125-126). Albayrak, R. Tottolli'den nakille, İsrâ'îliyyâtı ilk olarak Mes'ûdî'nin (ö.345/956) Murûcu'z-zeheb'inde terim olarak kullandığını söyler (Albayrak, 2001:69-88). İsrâ'îliyyât terimini telaffuz eden diğer meşhur âlimler, Ğazâlî (ö.505/1111) ve Turtûşî'dir (ö.520/1126). Tottolli'ye göre bu âlimler kelimeye teknik terim manası yüklememişlerdir. Bunun için onların eserlerinde İsrâ'îliyyât sözcüğü kritikize edilmiş sistematik bir anlama kavuşmamıştır. İsrâ'îliyyât kelimesini, tefsirde güvenilir materyallerden kabul edilen rivayetler için, teknik bir terim olarak ilk kullanan kişi ise Turtûşî'nin öğrencisi Ebû Bekr b. 'Arabî'dir (ö.543/1148) (Albayrak, 2000:126; Albayrak, 2001:83).

Hicri sekizinci yüzyıla gelindiğinde ise İsrâ'îliyyât üzerinde yüzyıllardır yürütülen tartışmalar kelimenin terminolojik alt yapısının oluşumunu sağlamıştı. Bu terim İbn Keşîr'den (ö.774/1373) önce tartışılmış kullanım usulleri hakkında genel bir kanaat oluşmuştu. Bu asırda İbn Keşîr, İsrâ'îliyyât'ın istişhad için alınabileceğini, buna karşılık İslami hükümleri üzerine bina etmek için kullanılamayacağını söylemiştir ki, bu kategorik tanımlama halen mervidir (İbn Keşîr, 1980:I/4; Mc Auliffe, 1988:57).

1. İsrâ'îliyyât İçerikli Akademik Araştırmalar

19. ve 20. Yüzyıllardaki Reformist akımlardan önce İsrâ'îliyyât Kur'an ilimleri içinde önemli bir konu değildi. Son iki asırda Avrupalı şarkiyatçıların İsrâ'îliyyât üzerinden İslam'a tenkitler yöneltmesi sebebiyle Müslüman ilim adamları da kaynak eserleri yeniden gözden geçirme ihtiyacı hissetmişlerdir. Batı pozitivismi karşısında savunmacı bir tutum takınan araştırmacılar konuyu olduğundan farklı bir mecraya sürüklemişlerdir. Muhammed 'Abduh (ö.1905), Reşîd Rıdâ (ö.1935), M. Ebû Reyve (ö.1970), Aḥmed Emîn (ö.1954) gibi entelektüellerin başını çektiği bir grup, İsrâ'îliyyât'ı İslam için çok tehlikeli yabancı bir materyal olarak kabul etmiştir. Eleştiriler bazı sahabileri de kapsayacak şekilde genişletilmiş, Ebû Hureyre (58/678), 'Abdullâh b. 'Abbâs (ö.68/687), 'Abdullâh b. 'Amr (ö.65/684) ve 'Abdullâh b. Selâm (ö.43/663-64), Ehl-i Kitaptan iken sonradan Müslüman olan Ka'bu'l-Aḥbâr (ö.23-35/644-655) ile Vehb b. Munebbih'ten (ö.124/741) rivayette buldukları gerekçesiyle gaflet ile suçlanmışlardır (Hatiboğlu, 2001:198).

Bahsi geçen araştırmacılarından Reşîd Rıdâ tefsirinde İsrâ'îliyyâtı reddetmekle kalmamış, bunları rivayet eden Ka'bu'l-Aḥbâr (ö.23-35/644-655) ile Vehb b. Munebbih (ö.124/741) gibi ravileri dini kasten bozmaya çalışmakla itham etmiştir. Ayrıca fiten, deccal, kıyametin

kopması vb. konularla ilgili sahih rivayetleri, bu haberlerde Ka'bu'l-Aḥbār'ın etkisi olduğu iddiasıyla İsrā'īliyyāt kapsamına sokmuş ve reddetmiştir (Na'nā'a, 1970:350-367).

Günümüze gelindiğinde ise, bu kavrama tefsirlerde asla kullanılmaması gereken materyaller anlamı yüklenmiştir. Çünkü İsrā'īliyyāt, genel manada İslam düşmanlarınca tefsir ve hadise karıştırılan ve sahih bir kaynaktan aslı bulunmayan haberlerin hepsi için kullanılan bir terimdir (ez-Zehebī, 1985:19; Aydemir, 1992:29). Terime bu şekilde anlam yükleyen modern araştırmacıların bir kısmı, İsrā'īlî kaynaklardan gelen materyallere, tenkit etmek için bile olsa yer verilmemesi gerektiği kanaatindeydiler. Onlara göre bu tür bilgiler, insanları Kur'an'ın asıl amacından uzaklaştırmış ve faydasız teferruat ile uğraştırmıştı (Yargıcı, 2006:65). Bazı ilahiyatçılar ise bütün hadisleri tetkike tabi tutma ihtiyacı hissetmiş, metin tenkidi adı altında geliştirilen kriterler arasına önceki kitaplar ile paralellik kavramını da sokmuşlardır. Neticede Tevrat ve İncil'deki haberler ile benzerlik gösteren hadislerin de reddedilmesi gereken İsrā'īlî rivayetler olduklarına hükmetmişlerdir (Karacabey, 2003:83-87).

Bazı araştırmacılar, tefsirleri İsrā'īliyyāt'dan kurtarmak için önceki önerilerden farklı yeni çözümler geliştirmeye çalışmışlardır. Onlara göre, tehlikenin farkında olan müfessirler, İsrā'īliyyāttan kurtulmanın yollarını aramışlar ve bu yönde birtakım ayıklamalar yapmışlardır. Ancak, tefsir ilmini söz konusu menkulattan tamamıyla temizleyememişlerdir. Bu kadim problemden kurtuluş için gösterilen yol, söz konusu rivayetlerin terk edilmesi, Kur'an kıssalarının izahında oluşacak boşlukların ise arkeolojik kazılar sonucu ulaşılan bilgiler ile doldurulmasıdır. Böylelikle doğruya daha yaklaşılmış olacak, daha makul ve sağlıklı sonuçlara varılabilecektir (Dartma, 2008:24).

2. İbn Keşir ve İsrā'īliyyāt

İlk asırlardan itibaren üzerinde tartışmanın cereyan ettiği meselelerden birisi de, diğer peygamberlere indirilen ahkâmın bağlayıcılığı sorunudur. Konu fıkıh sahasında şer'u men kâblenâ başlığı altında değerlendirilmiştir. Önceki şeriatlar, İslam tarafından nesh edilerek kaldırılmayıp, Kitap veya sünnette ikrar edilmişlerse Müslümanlar için de şer'i birer kaynak olurlar hükmüne varılmıştır (Şa'bân, 1963-1964:185-188; Şener, 1992:92-93; İbn Keşir, 1980:II/62). Fıkıh sahasındaki tartışmanın bir benzeri Kur'an ilimlerinde de cereyan etmiştir. Ehl-i Kitabın dini kaynaklarını okuyup oradaki bilgileri alıntılamanın caiz olup olmadığı mevzu, tefsir ilminin ilk mümessilleri olarak kabul edilen sahabe tarafından konu edilmiş, böylece mesele hicri birinci asırdan itibaren gündemde olmuştur (Albayrak, 2000:116).

Hz. Peygamberin (sav) kitap ehlinde nakli teviz eden sözleri delil gösterilerek Hıristiyan ve Yahudilerin kutsal metinlerinden alıntılar yapıldı (en-Nemerī, tarih yok:II/40-41). Âlimler özellikle Kur'an da tafsilatı verilmeden anlatılan kıssalarla ilgili açıklamalar için İsrā'īlî malumatı kullanmada bir sakınca görmediler. Bu tür bilgiler itikadi ve ameli konuları içermemekteydi. Genellikle “Tevrat'ta okudum, Zebur'da okudum, benî isrā'īl haberlerindedir” gibi ifadeler kullanılarak alıntılarının menşei de gösterilmeye çalışıldı. Bu sebeplerden dolayı ilk yıllarda İslam dışı kaynaklardan ödünçlenen malumata pek itiraz edilmedi (Hatiboğlu, 2001:196).

İsrâ'îliyyât karşısındaki bu kısmi hoşgörü, sonraki dönemlerde Kur'an ve sünnet ile çelişen haberlerin, özellikle tefsir ve tarih eserlerine girmesinin yolunu açtı. İbn Keşîr bu yöne şöyle dikkat çekmiştir:

“...Bu, İsrailoğullarının hurafelerindedir. Bazı insanlar, yalanlanmayan ve tasdik edilmeyen haberler hakkındaki cevazı görünce, bu haberleri İsrail oğullarından aldılar. Bana göre ise, bu haber ve benzerleri onların zındıklarının, insanların dinlerini karıştırmak için uydurdukları şeylerdir... Selef müfessirlerinin birçoğu ve haleften de pek çok taife Kur'an-ı Mecid'in tefsirinde Ehl-i Kitabın kitaplarındaki hikâyelerden alıntılamaı çoğalttı... ” (İbn Keşîr, 1980:IV/221).

Müteahhirin dönemi âlimleri, aktarılan bu bilgilerin sıhhatinin yanı sıra kaynağını da tespitte çalıştılar. İslam şeriatı ile çelişenlerini ayıklamaya, telif ettikleri eserlere almamaya çabaladılar. İsrâ'îliyyât kavramı etrafında, kendilerine ulaşan İsrâ'îlî rivayetlerin ayıklanmasını sağlayabilecek bir bakış açısı geliştirmek istediler. İbn Keşîr'in yaşadığı sekizinci asra gelindiğinde, yüzyıllardır farklı isimler altında tartışılan İsrâ'îliyyât, bugünkü kavramsal anlamına kavuşmuş oldu. Bu çerçevede İbn Keşîr, terminolojik alt yapısı oluşan, kabul ve red usulleri belirlenen İsrâ'îliyyâtı tefsir ve tarihinde kullanmış ve kendisinden önce belirlenen kuralları pratikte uygulamıştır. Bu bağlamda geçmişten bol bol örnekler vermiş, eserine aldığı rivayetlerin kimisini tenkit ederken kimisini de yorumsuz nakletmiştir.

İbn Keşîr'e Göre İsrâ'îliyyâtın Kısımları

İbn Keşîr, tefsirinin mukaddimesinde, İsrâ'îliyyât konusuna uzunca yer verir. Bu bağlamda o, sahabenin bazı haberleri Ehl-i Kitaptan hikâye ettiklerini bildirir. İbn 'Abbâs (68/687), İbn Mes'ûd (32/652), 'Abdullâh b. 'Amr (65/684) gibi sahabilerin kitap ehlinen yaptıkları nakilleri Hz. Peygamberin şu hadisi kapsamında değerlendirmiştir (İbn Keşîr, 1980:I/4):

“Bir ayet olsa bile benden işittiklerinizi tebliğ edin. İsrail oğullarından da nakledin bunda bir sakınca yoktur. Kim de kasten bana yalan isnat ederse cehennemdeki yerini hazırlasın” (el-Buḥārî, 1987: III/1275 hadis no 3274).

Bununla birlikte İbn Keşîr, Vehb b. Munebbih'in (ö.124/741) “Tevrat ve İncil Allah'ın indirdiği gibidir, değiştirilmemiştir...” şeklindeki iddiasını reddetmiştir. Söz konusu kitaplarda, tahrif, tebdil, ziyade ve noksanlık yoluyla değişiklikler yapılmıştır (İbn Keşîr, 1980:I/376). Ehl-i Kitabın kendi kitapları üzerindeki bu tasarruflarına, onların kutsal metinlerinin Arapçaları birer şahittir. Hatalı tercümelemler, yanlış yorumlar, eklemeler, vehimler bu metinlerde var olmuştur. Bunun için onlar, ellerindeki kutsal kitaplardan söyleseler bile, sözlerinde isabet etmemeleri kuvvetli bir ihtimaldir. Bütün bunlardan ötürü Kur'andaki kıssaların karşılığını kitap ehlinin metinlerinde aramak riskli bir uygulamadır. Müfessir, “Ehl-i Kitabı tasdik etmeyin, yalanlamayın da, 'Allah'a, bize indirilene, size indirilene iman ettik deyin” (el-Buḥārî, 1987:III/1275 hadis no 3274; Aḥmed b. Ḥanbel, tarih yok:IV/136, hadis no

17264) şeklinde varid olan peygamber emrinin de konunun bu veçhesini vurguladığı kanaatindedir (İbn Keşîr, 1988:II/158-160).

Birbirine muarız gibi görünen yukarıdaki hadisleri değerlendiren İbn Keşîr, İsrâ'îliyyâtın, üzerine hüküm bina etmemek şartıyla, istişhad için hikâye edilebileceği sonucuna varmıştır. Şu açıklamalarla kendisinin de söz konusu rivayetlere eserlerinde müracaat edeceğini ifade etmiştir:

“İsrâ'îliyyâttan sadece Allah'ın kitabına ve rasülünün sünnetine muhalif olamayıp, şeriatın nakline izin verdiği kısmını zikredeceğiz ki, bunlar tasdik edilmeyen ve yalanlanmayan İsrâ'îliyyât grubuna dâhildirler. Bunlarda, belirtilmesinde bizlere fayda olmayacağından, şeriatımızda mübhem veya muhtasar olarak gelen haberlerin açıklaması ya da belirginleşmesi vardır. Üzerine hüküm bina etmek veya bunları hucdet olarak göstermek için değil de, konuyu süslemek için bu tür İsrâ'îliyyâtı zikredeceğiz” (İbn Keşîr, 1988:I/7).

Müfessir İsrâ'îliyyâtı, İslam'a uyup uymaması noktasında ele almaktadır. O, bu yönüyle problemlili olmayan haberleri alıntulamakta bir mahzur görmemiştir. Buna rağmen, kıssaları öncelikle peygamberden gelen rivayetler ile açıklamayı hedeflemiştir. ‘Abdullâh b. ‘Umer (74/693) ve ‘İmrân b. Huseyn'in (52/672) rivayet ettiği; “Nebi (sav) gece boyu İsrail oğullarından konuşurdu. Sabah oluncaya kadar namaz dışında bir şey için kalkmazdık.” (İbn Keşîr, 1988:II/157; Aḥmed b. Ḥanbel, tarih yok:IV/444, hadis no 20004; el-Ḥâkim, 1990:II/411, hadis no 3432), ‘Umer b. el-Ḥaṭṭâb'ın (ö.23/644) aktardığı; “Rasulullah kalktı bize yaratılışın başlangıcından, cennet ehlinin menzillerine girişine kadar her şeyi anlattı.” (İbn Keşîr, 1988:I/8; el-Buḥârî, 1987:III/1166, hadis no 3020), Ebu Zer'den (ö.31/651-52) nakledilen “Rasulullah vefat ettiğinde bize kanatları ile uçan kuştan bile bir bilgi vermişti” (İbn Keşîr, 1988:I/7), Ebū Zeyd el-Enşarî'nin bildirdiği “Rasulullah bize sabah namazını kıldırды, sonra minbere çıktı öğle vaktine kadar hitap etti. Sonra indi ve öğle namazını kıldırды, sonra minbere çıktı ve ikindiye kadar konuştu, minberden indi ikindi namazını kıldırды, sonra minbere çıktı güneş batana kadar bize hitap etti. Olmuş ve olacak şeyleri bize anlattı, bize öğretti ve belletti” (İbn Keşîr, 1988:I/8; Aḥmed b. Ḥanbel, tarih yok:V/341, hadis no 22939; Muslim, tarih yok:VIII/173, hadis no 7449) hadislerini delil göstererek peygamberin sözlerinin konuyu açıklamaya yeteceğini savunmuştur (İbn Keşîr, 1988:I/7). Ona göre geriye sadece konunun zenginleştirilmesi kalmaktadır, İsrâ'îliyyâta da yalnızca bu maksat ile müracaat edilebilir.

İbn Keşîr de selefi pek çok âlim gibi Tevrat'ı incelemiş ve eserlerinde yer yer Tevrat'ı referans göstermiştir. O, “...biz onlardan on iki temsilci seçtik..” (5/el-Mâide 12) lafzında bahsedilen, on iki temsilcinin kimlikleri hakkında, Muḥammed b. İshâk'ın (ö.150/767) zikrettiği isimlere karşı çıkarken şunları söylemiştir:

“Tevrat'ın, İsrailoğullarının kabilelerinden seçilen temsilcilerinin isimlerinin yer aldığı dördüncü kitabında, İbn İshâk'ın zikrettiğine muhalif isimler gördüm” (İbn Keşîr, 1980:II/32).

İsrailoğullarının kurban ettikleri ineğin rengi hakkındaki tespitleri ise şöyledir: “Tevrat'ta ineğin renginin kırmızı olduğu yazar. Bu, Arapçaya tercüme ederken yapılan bir

hata olabilir veya ineğin koyu sarı renginin kırmızı ve siyaha çalmasından dolayı söylenmiş olabilir. Doğrusunu Allah bilir” (İbn Keşir, 1980:I/111).

İbn Keşir’in bu değerlendirmelerinden onun, Ehl-i Kitabın kutsal metinlerini ve bilginlerinin sözlerini bir kaynak olarak gördüğü, zaman zaman onlara müracaat ettiği anlaşılmaktadır. O, söz konusu malumata müracaat ederken tefsirinin mukaddimesinde sınırlarını çizdiği kriterlere bağlı kalmaya çalışmıştır. Müfessir İsrâ’îliyyâtı üçe ayırarak şu şekilde kategorize etmiştir:

Elimizdeki delillerle doğru olduğunu bilebildiğimiz kıssalar ki bunlar sahihtir (İslama uygun olan İsrâ’îliyyât),

Elimizdeki delillere muhalefetinden dolayı yalan olduğunu bildiğimiz rivayetler (İslama uygun olmayan İsrâ’îliyyât),

İlk iki gruba girmediğinden dolayı, ne kendisine inandığımız ne de inkar ettiğimiz rivayetler ki, bunlar hakkında sükut edilir. Bu tür rivayetleri hikaye etmek de caizdir (Tekzib veya tasdik edilmeyen İsrâ’îliyyât) (İbn Keşir, 1980:I/4).

İbn Keşir, yukarıdaki tasniften sadece “Elimizdeki delillere muhalefetinden dolayı yalan olduğunu bildiğimiz rivayetler” kapsamındaki İsrâ’îliyyâtın kullanımının caiz olmadığını söylemiştir. Şeriatın tekzip etmediği rivayetlerin ise naklini tecviz etmiş ve söz konusu haberleri Tefsîru’l-Çur’âni’l-‘azîm’de kullanmıştır.

İslama Uygun Olan İsrâ’îliyyât

Kur’an’da ve Ehl-i Kitabın kutsal metinlerinde ortak olan ifadelerin tamamı İsrâ’îliyyâtın bu kısmında değerlendirilmeye müsaittir. Musa’nın (as) arkadaşının kimliği, Hazreti Peygamberin önceki kitaplarda müjdelenmesi, tüm peygamberlerin tevhid akidesini yerleştirmek için gönderildikleri... gibi meseleler bu kapsama girmektedir (Ebû Şehbe, 2005:106). İbn Keşir, sahih hadislerin İsrâ’îliyyâtın bu çeşidini kullanmaya gerek bırakmayacağını düşündüğü için söz konusu malumatı eserine alma konusunda çekingen davranmıştır. Bununla birlikte tefsirinin çeşitli yerlerinde bu rivayetlere de yer vermiştir.

Müfessir, لا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ “Gözler onu idrak edip göremez” (6/eI-En‘âm 103) lafzı ile ilgili şu açıklamayı yapmıştır; “Eski kitaplarda Allah Teâlâ’nın kendisini görmek isteyince Musa’ya şöyle dediği yazar: ‘Ey Musa, Beni gören der diri mutlaka ölür, her yaş kurur.’ Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Rabbi o dağa tecelli edince onu yerle bir ediverdi ve Musa baygın olarak yere düşüverdi...”” (7/A‘râf 143) İbn Keşir, Ehl-i Kitaptan alınan yukarıdaki malumatın, Allah’ı, peygamber de olsa, kimsenin göremeyeceği düşüncesini desteklediği kanaatindedir. Önceki ümmetlerin kaynaklarında yer alan ve rüyetullahın dünyada vukuunu imkânsız kılan yukarıdaki bilgi İslam’a muarız olmadığı gibi Kur’an’ın nassı ile teyit edilmektedir. Bu sebeple bu İsrâ’îlî malumatın Kur’an ayetinin tefsirinde istihdamının bir mahzuru yoktur (İbn Keşir, 1980:II/162).

İbn Keşîr, elimizdeki delillerle doğru olduğunu bilebildiğimiz İsrâ'îliyyât diye nitelediği haberleri, genellikle şahid getirerek alıntılamıştır. Sahih kabul ettiği malumatı, ya ayetlere arz etmiş veya peygamber ve sahabenin onayı ile birlikte vermiştir. Onun bu uygulamasının bir örneğini Rasulullah'ın (sav) müjdelenişini ihtiva eden Ehl-i Kitap haberlerinde görmek mümkündür.

Örneğin İbn Keşîr, 7/el-A'râf suresinin 157. ayetinin tefsirinde Hazreti Peygamberin önceki peygamberler tarafından tebşirini konu ederek, "Onun sıfatları âlimlerin ve hahamların bildikleri kitaplarında halen mevcuttur" der (İbn Keşîr, 1980:II/251). O bu iddiayı ispat için öncelikle hadislere müracaat eder. Bu rivayetlerden birinde Rasulullah, hastalanan oğluna Tevrat okuyan bir yahudiye "benim sıfatımı Tevrat'ta buluyor musun" sorusunu yöneltir, baba bu soruya olumsuz cevap verirken ölüm döşeğindeki çocuk, Peygamberin sıfatlarının Tevrat'ta zikredildiğini ikrar eder ve Müslüman olur. Ardından da ruhunu teslim eder (Aḥmed b. Ḥanbel, tarih yok: V/411, hadis no 23539).

Müfessirin alıntılacağı diğer rivayet Hişâm b. 'Āş'ın (?), Rum imparatoru Heraklius'u islama davet için gönderildiğinde, müşahede ettiği olayları içermektedir (İbn Keşîr, 1980:II/251-253). Bu haberde, imparatorun Hişâm b.'Āş'a bazı peygamberlerin resimlerini gösterdiği bu resimler arasında Hz. Peygamberin de suretinin bulunduğu bildirilir. Heraklius'un beyanına göre; "Âdem (as) Rabb'inden soyundan gelecek enbiyayı kendisine göstermesini istedi. Allah da ona peygamberlerin resimlerini inzal etti. Bunlar güneşin battığı yerde Âdem'in hazineleri içinde idi. Daha sonra Zülkarneyn bunları mağribuşşems'ten çıkarttı ve kendinden sonra Danyal'a verdi." Emanetler daha sonra nesilden nesile Bizans imparatorlarına ulaşmıştır. Hişâm başından geçenleri Hz. Ebū Bekr'e (ö.13/634) anlatılınca "Rasulullah bize şöyle söyledi; onlar ve Yahudiler Muhammed'in (sav) sıfatlarını yanlarında bulurlar."

İbn Keşîr'in naklettiği bu rivayet sadece el-Beyhaḳî'nin (ö.458/1066) Delâilu'n-nubuvve adlı eserinde geçmektedir. Müfessire göre yukarıdaki haberlerdeki ortak nokta, Hazreti Peygamberin diğer peygamberler tarafından müjdelenmesi ve onun hakkında verilen bilgilerin kitap ehline halen biliniyor olmasıdır. Zira bu bilgiler onların ellerindeki kayıtlarda mevcuttur. Bunun bir ispatı da 'Atâ b. Yesâr'ın (ö.94/712) beyanıdır. O, 'Abdullâh b. 'Amr'dan (ö.65/684) Rasulullah'ın Tevrat'taki sıfatını kendisine bildirmesini istemiş, 'Abdullâh b. 'Amr (ö.65/684) da; "Tamam, Allah Resulü Tevrat'ta da Kur'an'daki sıfatları ile nitelendirilmiştir. Ey peygamber, biz seni şahid, mübeşşir, nezir...olarak gönderdik..." demiştir (eṭ-Ṭaberî, 2000:XIII/164). Bu rivayetin devamında 'Atâ, aynı soruyu muhadramdan olan Ka'bu'l-Aḥbâr'a (ö.23-35/644-655) da sorduğunu, harfî harfine aynı cevabı aldığını bildirmiştir (İbn Keşîr, 1980:II/253). Görülmektedir ki, Hazreti Peygamberin Kur'an'daki nitelikleri ile Ehl-i Kitabın kaynaklarındaki bilgiler aynıdır. Bunun için İbn Keşîr İsrâ'îliyyât olduğu aşikâr olan bu rivayetleri nakletmekten çekinmemiştir. Ama o, bunu yaparken bir silsile takip etmiş haberleri sıhhat derecesine göre sıralamıştır. Önce ayeti, ardından Aḥmed b. Ḥanbel (241/855) hadisini, onun ardından meşhur hadis musannafatında geçmeyip sadece el-Beyhaḳî'nin Delâilu'n-nubuvve'sinde yer alan Heraklius'un verdiği malumatı kaydetmiştir.

Bütün bunların ardından, aynı anlamı ifade eden ve elimizdeki delillerle doğru olduğunu anladığımız İsrâ'îlî malumata yer vermiştir.

Âli 'İmrân 3/159-164. ayetlerde Hz. Peygamberin ashabına yumuşak davranmasından ve onun bazı özelliklerinden bahsedilir. İbn Keşîr bu mevzuda da şunları söyler; “ Tıpkı 'Adullah b. 'Amr'ın dediği gibi; “Rasulullah'ın (sav) sıfatlarını önceki kitaplarda şöyle görüyorum: o kaba ve sert değildir. Çarşılarda yaygaracılık yapmaz. Kötülüğe kötülükle karşılık vermez, fakat affedip bağışlar.” (İbn Keşîr, 1980:I/420). İbn Keşîr'in alıntılıdığı bu rivayetler, Hazreti Peygamberin hasletinin Ehl-i Kitabın elindeki metinlerde halen mevcudiyetini ispatladığı gibi, Kur'an'ın işaret ettiği konuların teferruatını önceki kitaplarda arayan selefin yürüttükleri faaliyetin müfessir tarafından onaylandığını da göstermektedir.

İslama Uygun Olmayan İsrâ'îliyyât

Müfessir, Kur'an ve sünnet ile çelişen, İslam'ın öğretilerine muarız olan İsrâ'îlî rivayetleri genellikle tenkit ve inkar etmek için eserine almıştır. O, bu tür haberlerin istişhad için kullanılmayacaklarını söylemiştir. İtimad edilmemesi gereken İsrâ'îliyyâtın bu çeşidini de ilgili ayetlerde göstermiştir. Örneğin bazı tefsirlerde Hz. İbrâhîm'in, İsmâ'îl'i değil İshâk'ı kurban ettiği söylenmektedir. İbn Keşîr, bu iddia ve tartışmaları gündeme taşıyarak şu tespitte bulunur:

“İlim ehlinde bir cemaat kurban'ın İshâk olduğu görüşündedir. Bu iddia seleften bir grup tarafından da hikâye edilmiştir. Hatta bazı sahabilerden de nakledilmiştir. Ama bu iddia kitap ve sünnete dayanmamaktadır. Kanaatimce bu, Ehl-i Kitabın âlimlerinden hüccetsiz olarak alınıp kabul edilmiştir” (İbn Keşîr, 1980:IV/14).

İbn Keşîr, bir şeytanın Suleymân'ın yüzüğünü ele geçirdiğini, ardından da kırk gün boyunca onun tahtına hükmettiğini anlatan rivayetleri de bu kapsamda değerlendirir. Ona göre söz konusu haberler Hz. Suleymân'ın peygamberliğine inanmayan bir grup tarafından uydurulduğu için pek çok münkeratı ihtiva etmektedir. Bu rivayetlerin kimisi İbn 'Abbâs'a (ö.68/687) dayandırılmaktadır ve isnadında problem yoktur. Fakat müfessir bu konuda şu değerlendirmeyi yapar; “...ondan böyle bir rivayet sahih ise, İbn 'Abbâs bu kıssayı Ehl-i Kitaptan almıştır” (İbn Keşîr, 1980:IV/34-36). İbn Keşîr'in bu tespitinden onun, İsrâ'îliyyâtı rivayet edene göre değil İslam'a uyup uymaması yönüyle değerlendirdiği anlaşılmaktadır. İslama muarız olan İsrâ'îlî rivayetler sağlam bir isnad ile sahabeye ulaşırsalar bile bunların kaynağı Rasullah (sav) değildir.

İbn Keşîr, 89) اِرم ذات العمداء/el-Fecr 7) ayetinin tefsirinde şu açıklamayı yapar: “Ev, saray ve bahçelerinin tuğlaları, altın ve gümüşten, çakıl taşları inci ve mücevherden, toprakları misktendi. Nehirleri akar, meyveleri düşer, evleri kullanılmamış gibi, surları ve kapıları kimse olmaksızın kontrol edilir. Bu şehrin bazen Şam, bazen Yemen, bazen Irak topraklarında bazen de başka beldelerde olduğu söylenir. Bunların tamamı İsrâ'îlî hurafelerdendir. Yahudilerin zındıkları, bunları, cahilleri diğer bütün sözlerine inandırmak için uydurmuşlardır.” (İbn

Keşir, 1980:IV/508). Müfessirin bu sözlerinden onun, İrem şehrini tavsif eden abartılı rivayetleri de reddedilmesi gereken İsrâ'liyyât kapsamında değerlendirdiği anlaşılmaktadır.

Tekzip veya Tasdik Edilmeyen İsrâ'liyyât

İbn Keşir'e göre, "İsrail oğullarından da nakledin bunda bir sakınca yoktur" hadisi gereği bu tür İsrâ'îlî malumat rivayet edilebilir (el-Buhârî, 1987:III/1275 hadis no 3274). Ama bu, aklın tecviz edip tahayyül edebileceği haberlerle sınırlıdır. Aklen batıllığına hükmedilebilecek ve zannı galibe göre yalan olduğu anlaşılan bilgilerin rivayeti, İrem şehrinin tarif edildiği haberlerde olduğu gibi, caiz değildir (İbn Keşir, 1980:IV/221). Müfessir, bu gruptaki rivayetleri bazen "Bunlar, tasdik edilmeyen ve yalanlanmayan İsrâ'liyyât haberlerindendir" şeklinde niteleyerek alıntılanmıştır. Bazen hiçbir yorum yapmaksızın nakletmiştir. Onun Hz. İbrâhîm'in (as) Allah tarafından Hâlîl olarak isimlendirilmesi konusunda eṭ-Ṭaberî'den (ö.310/923) yaptığı alıntı şöyledir (eṭ-Ṭaberî, 2000:IX/251-252):

"İbn Cerîr tefsirinde bazılarından nakille, Allah'ın Hz. İbrâhîm'i şu olaydan dolayı Hâlîl olarak isimlendirdiğini zikreder: Onun yaşadığı bölge halkının başına bir kuraklık gelmişti. İbrâhîm (as) Musul halkından –bazıları Mısır halkından demişlerdir- bir arkadaşına (Hâlîl) yiyecek alıp ailesine götürmek için gitmişti. Fakat oradan ihtiyacını karşılayamadı. Dönerken ailesine yaklaştığında kumluk bir arazide, kendi kendine "eli boş dönüşüme ailemin üzülmemesi ve istediklerini getirdiğimi düşünmeleri için çuvallara şu kumdan koyayım" dedi ve öyle yaptı. Fakat çuvallardaki kum una dönüştü. Evine vardığında uyudu. Ailesi ise kalkıp çuvalları açtıklarında un buldular ve ondan hamur yoğurup ekmek yaptılar. Uyandığında İbrâhîm (as), ekmeği hangi undan yaptıklarını sordu. Onlar da, "dostunun (Hâlîl) yanından getirdiğin undan yaptık" dediler. O da " evet o dostum (Hâlîlim) Allah'tandır" diye cevap verdi. Bu olay üzerine Allah onu Hâlîl olarak isimlendirdi" (el-Vâhîdî, 1968:122).

İbn Keşir bu haber ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Bunun sıhhati ve vukuu şüphelidir. Sonuçta bu rivayet tasdik edilmeyen ve yalanlanmayan İsrâ'liyyât haberlerindendir" (İbn Keşir, 1980:I/559-560).

Müfessir, İbn 'Abbās (ö.68/687), Ka'bu'l-Aḥbâr (ö.23-35/644-655) ve Kâtâde'den (ö.117/735) rivayet edilen ve Kâbe'yi ilk kez bina edenin Şiş (as) olduğunu bildiren rivayetin de İsrâ'liyyât olduğunu düşünmektedir. O, "Bunlar Ehl-i Kitabın kitaplarından alınmıştır. Tasdik edilmeyen, yalanlanmayan kısımdandırlar. Sadece bunlara bakarak hüküm bina edilemez fakat bu konu hakkında sahih hadis varsa baş göz üzerine" diyerek bu konuda sağlıklı hükme varabilmek için aktarılan bilgilerin sahih hadisler ile desteklenmesi gerektiğini savunur (İbn Keşir, 1980:I/173).

İbn Keşir, kuşku ile yaklaşılan Ka'bu'l-Aḥbâr'ın (ö.23-35/644-655) görüşlerine de müracaat etmiş, onun yaptığı açıklama ve izahatı bazen eleştirmiş bazen de yorumsuz nakletmiştir. Müfessirin, Ka'bu'l-Aḥbâr'ın sözlerini eserine alıntılanması ve onun fikirleri karşısında sessiz kalması, zikrettiği bu kavilleri, tekzip veya tasdik edilmeyen İsrâ'liyyât grubunda değerlendirdiğini göstermektedir.

Örneğin, 21/el-Enbiyâ' 68-70. ayetlerinde anlatılan Hz. İbrâhîm'in ateşe atılışı ile ilgili Ka'bu'l-Ahbâr'ın şu açıklamasını hiçbir yorum yapmaksızın alıntılanmıştır: “O gün kimse ateşten istifade edememişti. Ateş, bağları dışında İbrâhîm'in hiçbir yerini yakamamıştır” (İbn Keşîr, 1980:III/184).

İbn Keşîr'in bildirdiğine göre cennet ehline verilecek ikramlar hakkında Ka'b şunları söylemiştir: “Cennette bir melek vardır ki, isteseydim ismini verirdim, Allah'ın onu yarattığı gündün kıyamete kadar cennet ehli için süs ve ziynet eşyası yapar. Onlardan bir bilezik ortaya çıksaydı, güneşin ayın ışığını giderdiği gibi, güneşin nurunu kapatırdı” (İbn Keşîr, 1980:III/213).

İbn Keşîr, İsrâ'îlî haberleri nakletmekle suçlanan bir diğer âlim olan İbn İshâk'a (ö.150/767) da müracaat etmiştir. O, İbn İshâk'tan yaptığı alıntılarda zaman zaman şu açıklamayı yapmıştır: “Muhammed b. İshâk önceki kitapların ilmine vakıf bazı kimselere dayanarak şöyle söyledi...” (İbn Keşîr, 1980:II/42).

Örneğin, Nuh'un (as) gemisi hakkında İbn İshâk'ın Tevrat'tan naklettiği “Allah Nuh'a gemiyi sac ağacından inşa etmesini, uzunluğunu seksen, genişliğini de elli zira yapmasını emretti...” cümlesini diğer alıntılar ile birlikte yorumsuz olarak vermiştir (İbn Keşîr, 1980:II/444).

Nakline cevaz verilen İsrâ'îliyyâtı sadece sahabilerden rivayet edilmemiştir. Örneklerde de görüldüğü gibi Ka'bu'l-Ahbâr (ö.23-35/644-655) ve İbn İshâk da İsrâ'îliyyât içerikli rivayetleri sık sık nakletmişlerdir. Sonraki tabakadan âlimler de bu tür haberleri gerek sahabeden, gerek tabiinden, gerekse doğrudan Ehl-i Kitabın kaynaklarından alıntılanmaktan çekinmemişlerdir. İbn Keşîr bu bilgileri tenkit etmediğine göre, istihsad için bile olsa, söz konusu malumata güvenmiş ve kayda değer bilgi statüsünde kabul etmiştir. Buradan da anlaşılmaktadır ki, onun nezdinde üçüncü gruba giren malumat, hangi tabakadan gelirse gelsin, kaynak değeri taşımaktadır ve ictibas edilmesinde herhangi bir mahzur yoktur.

İbn Keşîr'in İsrâ'îliyyâtı Gündeme Getirme Sebepleri

• İsrâ'îliyyâtın Mevkuf hadis ile karıştırılması

İsrâ'îliyyât kapsamına girebilecek rivayetlerin bir kısmı, her ne kadar önceleri Ehl-i Kitap olup sonradan ihtida eden şahıslara dayanıyor ise de, önemli bir kısmı da sahabeden nakledilen rivayetlerden oluşmaktaydı. Sahabenin verdiği malumatın peygambere isnadında bir problem yok ise, bu tür rivayetler hadis kapsamına gireceğinden İsrâ'îliyyât tanımının dışında kalmışlardır. Çünkü Allah Rasulü Kur'an'ın diğer ayetlerini beyan ettiği gibi, kıssaların anlatıldığı ayetleri de izah etmişti. Önceki peygamberlerden ve kadim ümmetlerden ashabına bahsetmişti. Bunun için sahabeye dayanan açıklamalar, bizzat peygamberin İsrail oğulları hakkında verdiği bilgiler de olabilirdi (Ebû Şehbe, 2005:94). Bu takdirde de söz konusu rivayetler, isnadı sahabede kesilen mevkuûf hadisler arasında telakki edilebilirdi. Peygamber ile alakasından dolayı sahabe kavli fıkihta da Kur'an ve sünnetten sonra en önemli kaynak olarak algılanmıştır. Bunun için sahabilerin söz ve ictihadları, İmam Mâlik

(ö.179/795), İmam Şāfi‘ī (ö.204/819), Ahmed b. Hanbel (ö.241/855) gibi müctehidler tarafından hüccet olarak kabul edilmiş, Hanefi müctehidleri nezdinde ise, kıyasın önüne geçmiştir (Şener, 1992:83).

İsrā‘īliyyāt konusundaki tartışmalarda, Yahudi veya Hıristiyan olup dinlerinde ilmi derinliğe haiz bilginlerden İslama giren muhadram Ka‘bu’l-Aḥbār ile tabii Vehb b. Munebbih’in (ö.124/741) isimlerinin öne çıkması ve sahabenin bu âlimlerle olan ilişkisi de göz önünde bulundurulduğunda konunun daha ciddi bir şekilde ele alınma ihtiyacı doğdu.

İbn Keşir, zuhur eden bu problemi çözmek için uğraşmıştır. O, tefsirlerde nakledilen İsrā‘īliyyātın, isnadları her ne kadar ashaba uzansa da, peygamberden alınmadıklarını ispata çalışmıştır. Ona göre sahabenin, kitap ehlinde öğrendikleri haberler, kaynakları peygamber olmadığı için, Kur’an ve sahih hadis ile çelişebilmektedirler. Bu sebepten dolayı da hüccet olma özellikleri yoktur. Bahsi geçen haberlerin bilgi değeri olmakla birlikte bunlar, ancak istişhad için kullanılabilirler.

Örneğin, “Andolsun ki biz, Suleymān’ı imtihan ettik de tahtının üstüne bir ceset bıraktık. Sonra o yine eski hâline döndü” (38/Şād 34) ayetinde bildirilen Suleymān’ın (as.) imtihanı ile ilgili tefsirlerde uzunca malumata yer verilir. İbn Keşir, Suleymān’ın yüzüğünü ele geçiren şeytanın, kırk gün süreyle onun tahtına oturduğunu anlatan rivayetlerin tamamının İsrā‘īliyyāt olduğunu bildirir. O, İbn Ebī Necīḥ (ö.101/719), es-Suddī (ö.127/745), İbn Cerīr (ö.310/923), İbn Ebī Hātim (ö.327/939) gibi müfessirlerden alıntılacağı bu haberlerin, Hz. Suleymān’ın peygamberliğine inanmayan bir grup tarafından uydurulduğunu ve bu bilgilerin içlerinde pek çok münkeratı da ihtiva ettiklerini söyler.

Müfessir, İbn Ebī Hātim’in İbn ‘Abbās’a (ö.68/687) dayandırdığı yukarıdaki rivayetler için şu tespiti yapar: “Bu haberin İbn ‘Abbās’a isnadı kuvvetlidir. Fakat zahir olan şudur ki, ondan böyle bir rivayet sahih ise, İbn ‘Abbās bu kıssayı Ehl-i Kitaptan almıştır.” İbn Keşir’in söylediklerinden onun, Hz. Suleymān’ın imtihanı hakkındaki nakilleri şeriata uygun görmediği anlaşılmaktadır. Söz konusu malumat sahih bilgilere aykırı olduğuna göre, bunların isnadı İbn ‘Abbās’a ulaşsa da, bu sözlerin Peygamber’in ağzından çıkması mümkün değildir, bunlara mevkuף hadis değeri yüklememek gerekir (İbn Keşir, 1980:IV/34-36).

Tefsirlerde, 31) في صخرة/Luḫmān 16) lafzında geçen “şaḥra” kelmesinden kastedilen mananın, “yedi kat yerin altındaki bir kaya” olduğu rivayet edilmiştir. Müfessirlerin naklettikleri haberler ‘Abdullāh b. Mes’ūd (32/652) ve ‘Abdullāh b. ‘Abbās’a dayanmaktadır. İbn Keşir şu sözleriyle bu nakillerin İsrā‘īliyyāt kaynaklı olabileceğini söyler: “En doğrusunu Allah bilir ama bunlar yalanlanmayan ve tasdik edilmeyen İsrā‘īliyyāttan alınmış gibidir” (İbn Keşir, 1980:III/446).

İbn Keşir, 4) en-Nisā’ 164) ayetinin tefsirinde Hz. Mūsā’nın Tur’da Allah’la konuşmasını içeren bir rivayeti değerlendirir. İbn Merdūye’nin (ö.416/1025) Cābir b. ‘Abdillāh’ın (ö.70/689) beyanı olarak naklettiği haberde; Allah’ın Tur’da Hz. Mūsā ile ona ilk nida edişinden farklı bir kelam ile konuştuğu, Allah’ın konuşmasının bütün lisanlardan üstün olduğu bildirilmiştir. Mūsā, İsrailoğullarına dönünce, kavmi ondan Rabbinin kelamını tarif etmesini istemişti. O da, ona en yakın sesin yıldırım sesi olduğunu söylemişti.

İbn Keşîr, Cābir b. ‘Abdillāh rivayetinin zayıflığına vurgu yaptıktan sonra, aynı malumatı içeren başka bir rivayeti Ka‘bu’l-Aḥbār’ın (ö.23-35/644-655) sözü olarak alıntılanmış ve şu tespiti yapmıştır: “Bu söz Ka‘bu’l-Aḥbār’da mevkuftur. O da bunu İsrailoğullarının haberlerini içeren eski kitaplardan hikâye etmiştir.” Müfessirin konuyu bu şekilde sunması, Allah’ın konuşmasına en yakın sesin yıldırım sesi olduğu bilgisinin kaynağına işaret etmektedir. Bahsi geçen rivayetlerin peygamber sözü olduğuna işaret edecek sağlam bir delil bulunmadığına ve bunların İsrā’īliyyāt olduğu anlaşıldığına göre, Cābir b. ‘Abdillāh’a isnad edilen sözü mevkuftur hadisi kabul edip tefsirde hucet olarak kullanmak doğru değildir (İbn Keşîr, 1980:I/588).

- **Merfu Hadis Kapsamındaki Bir Kısım Rivayetlerin İsrā’īliyyāt Kaynaklı Olduklarını Göstermek**

İbn Keşîr, bazı ayetlerin tefsiri için müfessirlerin eserlerine alıntılardıkları ve merfu hadis olarak nitelendirdikleri rivayetlerin asıl menşelerini göstererek, söz konusu haberlerin aslında peygambere değil, Yahudi kaynaklarına dayandıklarını ispata çalışmıştır. O, böylece hadis ya da tefsir musannafatındaki sorunlu rivayetleri sahih hadislerden ayıklamayı hedeflemiştir.

Örneğin müfessir, 2/el-Bakara 255. ayetin tefsirinde “...bütün bunların en garibi İbn Cerîr’in rivayet ettiği şu hadistir...” takdimi ile eṭ-Ṭaberî’nin (ö.310/923) Ebū Hureyre (ö.58/678) yoluyla peygambere dayandırdığı şu hadisi nakletmiştir:

“Rasulullah’ın minberde Musa’dan (as) şunu hikâye ettiğini işittim. “Musa’ya “Allah uyur mu?” diye bir düşünce geldi. Allah da ona bir melek göndererek üç gün uyanık tuttu. Sonra iki eline birer şişe vererek bu şişeleri korumasını emretti. Musa uyukluyor, iki eli birbirine çarpacakken uyanıyor ve bir elini diğerinden uzaklaştırıyordu. Sonunda o uyudu, elleri birbirine çarptı ve şişeler kırıldı. Allah bunu ona, uyursa yeri ve göğü muhafaza etmesinin mümkün olmayacağını anlatmak için misal olarak verdi” (eṭ-Ṭaberî, 2000:V/394).

İbn Keşîr’e göre bu haber merfu hadis değil, İsrā’īliyyâttır. (İbn Keşîr, 1980:I/308) eṭ-Ṭaberî’nin ‘Abdurrezzāk b. Hemmām’dan (ö.211/826) alıntılanmış şu rivayet de Ebū Hureyre hadisinin Hazreti Peygambere ulaşmadığını ispatlamaktadır: “... ‘İkrime (ö.105/723), Musa (as) meleklere Allah uyur mu diye sordu...” (eṭ-Ṭaberî, 2000:V/393-394). Yukarıdaki metinde Rasulullah’ın (sav) sözü olarak nakledilen haber burada ‘İkrime’nin kavli olarak geçmektedir. Bunda ise peygamberin ilmüne yakışmayan bir durum söz konusudur. Konunun bu vechesine dikkat çeken İbn Keşîr, şu tespitte bulunur: “Bu İsrailoğullarının haberlerindedir. Çünkü ‘Abdurrezzāk şunu bilir ki, Musa (as) Allah’ın bu gibi hallerden münezzeh olduğu bilgisine sahiptir.”

İbn Keşîr, haklılığını ispat için kullandığı bir diğer rivayeti de İbn Ebī Ḥātim’den (ö.327/939) alıntılanmıştır. Burada Sa‘îd b. Cubeyr (ö.95/713), İbn ‘Abbās’ın (ö.68/687) şöyle söylediğini kaydetmiştir: “İsrailoğulları “Ey Musa Rabbin uyur mu?” diye sorunca Musa: “Allah’tan korkun” dedi. Allah “Ey Musa sana ‘Rabbin uyur mu?’ diye soruyorlar. İki eline

birer şişe al... ” eṭ-Ṭaberī'nin merfu hadis olarak sunduğu haberi İbn Ebī Hātim, İbn 'Abbās'ın Yahudilerden aldığı bir malumat olarak zikretmiştir. “Rabbin uyur mu?” diye soran da, Musa (as) değil İsrail oğullarıdır (İbn Keşir, 1980:I/308).

Bir diğer örnek de 2/el-Bakara suresi 29. ayetin tefsirinde geçmektedir. İbn Ebī Hātim'in Ebū Hureyre'den hadis olarak naklettiği haber şöyledir: “Rasulullah elimi tuttu ve şöyle dedi; “Allah toprağı cumartesi günü yarattı, üzerindeki dağları Pazar günü yarattı, Pazartesi ağaçları, Salı kötülükleri, Çarşamba aydınlığı yarattı. Perşembe yeryüzüne canlıları yaydı. Cuma ikindiden sonra, ikindi ile akşam arasındaki son saatte Adem'i yarattı.”

İbn Keşir, Aḥmed b. Ḥanbel (ö.241/855), Muslim (ö.261/875) ve en-Nesāī'nin (ö.303/915) merfu olarak tahrir ettikleri hadisin garib olduğunu ve aslında Peygambere ulaşmadığını söylemiş, el-Buḥārī (ö.256/870), 'Alī b. Medenī (ö.234/848-849) ve başka muhaddislerin bu rivayet hakkında konuştuklarından bahsetmiştir (İbn Keşir, 1980:I/69; bkz. Muslim, tarih yok:VIII/127, hadis no 7231; en-Nesāī, 1991:VI/293, hadis no 11010). İbn Keşir bu tespitinde haklıdır çünkü hadiste yaratmaya konu olan günler toplandığında haftanın yedi günü de tamam olmaktadır (İbn Keşir, 1980:II/220). Hâlbuki hadisin tefsir için uygun görüldüğü ayette Allah'ın yerleri ve gökleri yedi değil altı günde yarattığı bildirilmektedir (7/el-'Arāf 54). Şu halde bahsi geçen rivayetin peygambere aidiyeti mümkün değildir. Senesinde de bir problem olmadığına göre haber, merfu hadis değil, sahabi kavlidir. Ebū Hureyre (ö.58/678) bu sözü Ka'bu'l-Aḥbār'dan (ö.23-35/644-655) işitmiştir. Ama bazı raviler karıştırıp söz konusu haberi, merfu hadis olarak rivayet etmişlerdir (İbn Keşir, 1980:I/68-69).

İbn Kesir, Hārut ve Mārut'un sihri insanlara öğretmek için gönderilen iki melek olduklarını, meleklerin insanlara karşı kendilerini üstün görmeleri üzerine Allah tarafından insan kılığına sokularak dünyaya gönderildiklerini, insanlar gibi imtihan edildiklerini, Zühre'ye âşık olduklarını... içeren bütün haberlerin de (İbn Keşir, 1980:I/137-143) İsrā'iliyyāt olduğu kanaatindedir. Bu haberler, 'Abdullāh b. 'Umer (ö.73/692), 'Alī b. Ebī Ṭālib (ö.40/661), İbn Mes'ūd (ö.32/652) ve İbn 'Abbās (ö.68/687) gibi sahabenin önde gelenleri tarafından rivayet edilmiştir, bazısının isnadı Hazreti Peygambere kadar ulaştırılmıştır (İbn Keşir, 1980:I/137-138). Müfessirin bu konudaki tespiti şöyledir: “Bu rivayetlerin tamamı tafsilatıyla İsrailoğullarının haberlerine dayanmaktadır. Bu konuda merfu, sahih -kendi hevasından konuşmayan, masum, şādiḳu'l-maşdūk olan- peygambere muttasıl isnad ile ulaşan bir hadis yoktur...” (İbn Keşir, 1980:I/141).

• İsrā'iliyyāta Dayanan Yanlış Tevilleri Engellemek

Müfessirin, 89) إرم ذات العماد (Fecr 7) ayetindeki İrem şehrinin nitelikleri ve tarifi hakkında serdedilen abartılı ifadeleri eleştirdiğinden bahsetmiştik. İbn Keşir'e göre okuyanı adeta masal dünyasında bir yolculuğa çıkararak bu malumat Yahudilerin zındıkları tarafından uydurulmuşlardı. Ama çoğu müfessir söz konusu beyanattan kaçınmamış ve telifatında İrem şehrinin Ehl-i Kitaptan alınan bilgilerle tarife çalışmışlardır. İbn Keşir'in bütün bu hurafeleri eleştirirken sarf ettiği şu cümle, onun İsrā'iliyyātı eserine alma sebeplerinden birisini göstermektedir: “Bu ayetin tefsirinde ‘Sütunlar sahibi İrem’ denilen bir şehir hakkında,

müfessirlerden bir cemaatin sözlerine inanılmaması için konuya dikkat çektim” (İbn Keşir, 1980:IV/508).

İbn Kesir’in Yahudilerin Allah’ın bir inek boğazlanması emri karşısında takındıkları tavra getirdiği yorum da, yanlış tevillerin önüne geçmek için müfessirin İsrâ’îliyyâtı gündeme getirdiğini ispatlamaktadır. Tefsirlerde İsrail oğullarını kurban etmekle emrolundukları ineği kesmemeye vardırarak sebep için farklı görüşler vardır. Yahudiler Musa’ya (as) soru sordukça kurbanın özellikleri açıklanmış, bu niteliklere uygun inek bulunduğu anda ise, sahibine yüklü miktarda ücret ödenmiştir (eṭ-Ṭaberî, 2000:II/218-222). İneğin fiyatının yüksekliği, Yahudileri Allah’ın emrini yapmamaya sevk eden bir unsur olarak gösterilmiştir. Selefin kavillerine dayanan bu görüş sonraki müfessirler tarafından da tekrarlanmıştır.

İbn Keşir’e göre فذبحوها وما كادوا يفعلون lafzını doğru anlayabilmek için konu hakkında varit olan rivayetlerin kaynağına inmek gerekir (İbn Keşir, 1980:I/111). Muḥammed b. Ka’b (ö.118/736) “İneğin kestiler ama ücretinin yüksekliğinden dolayı neredeyse yapmayacaklardı” iddiasında bulursa da, İbn Keşir, “ücretin yüksekliğinin” sabit olmadığı kanaatindedir. Zira bu iddia sadece İsrail oğullarından nakledilen haberlerde geçmektedir. Ebū’l-‘Āliye (ö.90/709) ve es-Suddî (ö.127/745) de İbn Ka’b’ın iddiasının benzerini söylemişlerdir. el-‘Avfî (ö.111/729) ise aynı görüşü İbn ‘Abbās’tan (ö.68/687) rivayet etmiştir. Temelde aynı kaynağa dayanan benzer rivayetler hakkında müfessirin tespiti şöyledir;

‘Ubeyde (ö.72/691), Mucāhid (ö.103/721), Vehb b. Munebbih (ö.124/741), Ebū’l-‘Āliye ve ‘Abdurrahmān Zeyd b. Eslem (ö.182/798), ineği çok malla satın aldıklarını söylediler. Ne kadar olduğunda ise ihtilaf vardır. Buna karşılık, ücretinin o kadar çok olmadığı da söylendi. ‘İkrime’nin (ö.105/723) “ineğin ücreti üç dinardı” dediği rivayet edilir ki, bu rivayet ceyyid isnad ile ‘İkrime’ye ulaşır. İkrime’nin de bu sözü Ehl-i Kitaptan aldığı açıktır.”

İbn Keşir’e göre eṭ-Ṭaberî (ö.310/923) de kendi tercihini bu rivayetlere dayandırmıştır. Bunun için İbn Cerîr, ücretinin yüksekliğini “neredeyse yapmayacaklardı” lafzının illeti olarak kabul etmiştir (eṭ-Ṭaberî, 2000:II/220). İbn Keşir’e göre ise, hepsi temelde kitap ehlinin kaynaklarına dayanan ve bir biri ile çelişen bu nakillere itimat edip hükmü buna göre bina etmek isabetli değildir. Onun doğru olarak kabul ettiği görüş ise eḍ-Ḍahḥāk’ın (ö.105/723) İbn ‘Abbās’tan naklettiği şu sözdür; “Neredeyse o emri yapmayacaklardı. Zaten yapmak istedikleri de o değildi, çünkü İsrail oğulları ineği kesmek istemiyorlardı”. Yani Yahudiler, bütün bu açıklamalar, soru-cevap ve izahat sonucu ineği istemeyerek de olsa kestiler. Ayetteki ifadede onları zemmetmek vardır. İsrailoğullarının amacı sadece inatlaşmaktı, bunun için de ‘neredeyse kesmeyeceklerdi’ denmiştir (İbn Keşir, 1980:I/111).

• Anlatımı Zenginleştirmek

İbn Keşir, tefsirinde şeriat ile çelişmeyen İsrâ’îliyyâta, anlatımı zenginleştirmek amacıyla müracaat eder. Onun ayetleri izahta kullandığı İsrâ’îlî haberlerin önemli bir kısmı bu amaç ile naklettiği rivayetlerdir. Genellikle ravilerini de zikrederek naklettiği bu tür haberleri bazen de özet olarak verir. Böylece konunun insicam içinde sunulmasına çalışır. O, Dāvud’un (as) Cālūt’u öldürmesi olayını şöyle aktarır:

“İsrâ’îliyyâta zikredildiğine göre Dâvud (as) onu bir sapanla öldürmüş, elindeki sapanla attığı taş Cālūt’a isabet edince onu öldürmüştür. Tālūt, Cālūt’u öldüreni kızıyla evlendireceğini, nimetleri onunla paylaşacağını ve yönetime onu ortak edeceğini vaat etmişti. O, sözünde durdu. Sonra hükümdarlık Allah’ın kendisine verdiği peygamberlikle birlikte Dâvud’a (as) geçmiştir” (İbn Keşîr, 1980:I/303).

Müfessir burada İsrâ’îliyyâta dayanan haberleri özetleyerek nakleder. Gereksiz alıntılarını vermez. Yine İsrâ’îliyyâta dayanan ve Allah’ın salih kullarına yakışmayan, Tālūt ile Dâvud arasında çekişmenin olduğunu, Tālūt’un Dâvud’u kıskanarak öldürmek istediğini, sözünü tutmaktan kaçındığını söyleyen rivayetleri (eṭ-Ṭaberî, 2000:V/355-370) görmezden gelir. Bu tür haberlere eleştirmek için bile yer vermez.

Müfessir 33/el-Aḥzāb 13. ayetindeki وَإِذْ قَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ izahında Medine için yeṣrib isminin kullanıp kullanılmayacağı ile ilgili rivayetleri aktardıktan sonra, yeṣrib isminin nerden geldiğini açıklar, sonrasında ise, Medine’nin Tevrat’taki isimlerini içeren ve İsrâ’îliyyât kapsamına giren iki rivayeti, konuyu süslemek gayesi ile alıntılar. ‘Abdurrahmān b. ‘Abdillāh es-Suheyfî’ye (ö.581/1185) ve Kā’bu’l-Aḥbār’a ait olan haberler şöyledir:

“...es-Suheyfî: “Bazılarından rivayet edildiğine göre Medine’nin Tevrat’ta on bir ismi vardır, bunlar; Medine, Tābe, Tībe, Miskīne, Cābire, Meḥabbe, Maḥbūbe, Kāṣime, Mecbūre, ‘Azrā, Merḥūme’dir.” Kā’bu’l-Aḥbār: “Biz Tevrat’ta Allah’ın Medine’ye “Ey Tābe, Ey Tībe, Ey Miskīne, hazineler seni kavurmaz, taşlarını diğer şehirlerin taşları üzerine yücelteceğim.” dediğini buluruz” (İbn Keşîr, 1980:III/473).

• Müfessirlere Yol Göstermek

İbn Keşîr, tefsirinin mukaddimesinde hamdeleden hemen sonra yazdığı şu cümle tefsirinin hedef kitlelerinden birisinin, belki de ilkinin, müfessirler olduğunu işaret etmektedir.

“Âlimlere düşen görev Allah’ın kelamının manalarını ortaya koymak, tefsirini yapmak, ihtimallerini araştırmak ve bunları öğrenip öğretmektir” (İbn Keşîr, 1980:I/3).

Sonraki sayfalarda ise İsrâ’îliyyâtı sınıflandırdıktan sonra, sözü mağara arkadaşlarının sayısı ile ilgili ihtilafa getirir. Ehl-i Kitabın ashab-ı keḥfın kaç kişi oldukları ile ilgili söyledikleri karşısında Kur’an’ın tavrını, İsrâ’îlî rivayetler ve ihtilafı konuların değerlendirilmesine örnek gösterir. Şu sözlerle, ihtilafı konuların sunulması ve değerlendirilmesinde izlenmesi gereken metodun ne olduğunu âlimlere göstermeye çalışır:

“İhtilafı nakletmede takip edilecek en güzel yol, bu kabil sözleri iyi kavramak, bunlardan sahih olana dikkat çekip, batılın batıllığını ortaya çıkarmak, faydasız tartışma ve ihtilafı uzatmaksızın, ihtilafın fayda ve semerelerini zikretmek ve daha önemli işlerle meşgul olmaktır. Bir konudaki ihtilafı anlatıp da, insanların konuyla ilgili bütün görüşlerini vermeyen, eksik nakletmiştir. Çünkü doğru görüşün, terk ettiği görüşler arasında olması muhtemeldir. Veya naklettiği görüşlerden sahihini göstermeksizin sadece ihtilafı hikâye edip bırakan da eksik aktarmıştır. Şayet sahih olmayan görüşü, kasten sahihtir diyerek doğrularsa bilerek yalan söylemiş, bilmeyerek sahih olduğunu söylerse hata etmiş olur. Keza

fayda olmayan konularda ihtilafları serdeden ve aslı itibariyle bir iki kaville özetlenebilecek konuları çok sözle uzatan da zamanı zayi etmiş ve sahih olmayana çoğaltmıştır. Bu da yalan elbisesi giyen gibi olur” (İbn Keşir, 1980:I/4).

Müfessirin yaptığı bu açıklama, onun tefsirini kaleme almadaki bir amacının müfessirlere ihtilaflı konularda yol göstermek olduğunu işaret etmektedir. Onun ihtilafları gündeme taşıması, ihtilaflı konuların ne şekilde nakledileceğini ve sahihi ile gayrisahihini tespit için takınılması gereken tavrı belirlemeye çalışması, eserini yazış amacının sadece tefsir ile ilgili rivayetleri tasnif etmek olmadığını ispatlamaktadır. Onun hedefi, sağlam bir tefsir yapmak ile birlikte tefsirlerde ortaya çıkan ihtilafları da çözmektir.

İbn Cerir’in Hz. İbrahim’in (as) Halil oluşuna sebep olarak gösterdiği rivayet hakkında İbn Keşir’in yaptığı değerlendirme de bu iddiamızı desteklemektedir (İbn Keşir, 1980:I/559-560). İbn Keşir, yukarıda bahsettiğimiz e-Taberî rivayetinin tasdik edilmeyen ve yalanlanmayan İsrâ’iliyyât grubuna girdiğini zikrettikten sonra, İbrahim’in (as) Allah tarafından Halil olarak nitelendirilmesinin sebebini onun Rabbini çok sevmesine bağlar. Bu kanaatin dayanağı olarak da Sahihayn’da geçen; “yeryüzündekilerden bir Halil edinecek olsaydım Ebû Kuḥāfe’nin oğlu Ebû Bekr’i Halil edinirdim. Fakat arkadaşınız Halillullāh’tır.” (Muslim, tarih yok:VII/109, hadis no: 6326) şeklindeki hadisi zikreder (İbn Keşir, 1980:I/560).

Bu örnekte İbn Keşir, ayetlerin tevilinde müfessirlerin teferruat için müracaat ettikleri, İsrâ’iliyyât yerine ne koyacaklarını da göstermiş olur. Müfessir bu konuda da merkeze sahih hadisi oturtmuştur. Ona göre, Halil isminin Hz. İbrahim için kullanılmasına bakarak, sebebi Ehl-i Kitabın kaynaklarında aramak yerine, aynı sıfat ile muttasıf olan son peygamberin sözlerinde aramak daha doğru bir yaklaşımdır. Ayetler bu şekilde hadisler öncelenecek tefsir edilirse, tevilin dayandırıldığı rivayetlerin menşeyinden kaynaklanan hatalar da ortadan kalkacaktır.

Sonuç

İsrâ’iliyyât olarak kabul edilen haberlerin bir kısmı Rasulullah’ın (sav) müsaadesi kapsamına girmektedir ve bu rivayetler sahabeden başlayarak her tabakadaki müfessirler tarafından aktarılmıştır. İlk asırlarda, İsrâ’ilî rivayetler aktarılırken genellikle bu malumatın menşeyine işaret edecek bir ifadenin kullanımına da özen gösterilmiştir. Fakat sonraki dönemlerde bu hassasiyet azalmıştır. Sahabe ve tabiinden gelen ve İsrâ’iliyyâta dayanan pek çok haber, asıl kaynak zikredilmediği için, raviler tarafından mevkuף, hatta musned hadis olarak algılanmış ve böylece nakledilmiştir. Bütün bunlar birbiriyle ve İslam şeriatı ile çelişen rivayetlerin özellikle tefsir ve tarih alanındaki musannafatın içine girmesine yol açmıştır. Bu durum âlimleri, tefsirlerde temel bir problem olarak karşımıza çıkan İsrâ’iliyyâta açıklık getirmek için konu üzerinde yeniden düşünmeye zorlamıştır. İsrâ’iliyyâtın teknik bir terim olarak ortaya çıkışı ve İsrâ’ilî rivayetlerin istihdamında net kriterlerin belirlenmesi uzun bir süreçte gerçekleşmiştir. İbn Keşir bu sürecin zirve noktasını temsil etmektedir. İsrâ’iliyyât

konusunun teori ve pratikte İbn Keşir ile tam olarak çözüme kavuştuğunu söylemek yanlış bir tespit değildir.

İbn Keşir, İsrâ'liyyât karşısında realist bir bakış açısı geliştirmiştir. O, Ehl-i Kitaptan alınan haberleri bütünü ile reddetmemiş, önceki ümmetlerden yapılan nakillere toleranslı yaklaşmıştır. Günümüzde isimleri üzerinde tartışmalar yürütülen şahıslara genellikle hoşgörüyle bakmış, sık sık onlardan aktarımlarda bulunmuştur. Bununla birlikte, onlardan gelen kavilleri titizlikle incelemiştir. Bu yönüyle, islah yolunu tercih ederek meseleye İslami kriterler açısından yaklaşmıştır. Ayrıca, İslam'ın reddetmediği İsrâ'îlî malumata kaynak değeri yüklemiş ve bunları tefsirinde kullanmıştır. İstişhad ve süsleme için bile olsa Tevrat'a atıf yapması, bazı haberleri oradaki bilgilere göre değerlendirmesi bunun bir ispatıdır. İbn Keşir, İsrâ'liyyâtı hadisçi mantığı ile ele almış olup hadislerde uyguladığı senet ve metin kritiğini söz konusu rivayetlerde de uygulamıştır. Bu metot ile muhaddisler nasıl mevzu' hadisleri sahihinden ayırmışlar ise, İbn Keşir de İsrâ'liyyâtın, şeriata aykırı olanlarını göstermeye çalışmıştır. Bu bağlamda Kur'an ve sahih sünnet ile açıkça çatışan rivayetler, sağlam bir isnad ile sahabilere ulaşırsa da müfessir tarafından reddedilmiştir.

İsrâ'liyyâtın naklinde bazı hatalar yapıldığı bir gerçektir. Fakat bunlara bakarak İsrâ'îlî haberlerin tamamını reddetmek doğru ve ilmi bir düşünce değildir. Zira Rasulullah'ın (sav) verdiği ruhsat kullanılarak Kur'an'ın açıklamadığı konular vuzuha kavuşturulabilir. Ayrıca ayetlerin izahında İsrâ'liyyâta müracaat eden sahabe ve tabiini de töhmet altında bırakmak doğru değildir. Hâlbuki sahabe Kur'an'ın ilk muhatapları olmaları ve Hazreti Peygambere yakınlıkları sebebiyle kelâmullahı en iyi anlayan nesildir. Onların ödünclemelerini tefsir alanında yaptıkları birer ictihad olarak görmek, ictihatlarında isabet edebilecekleri gibi hataya da düşebileceklerini kabullenerek konuyu algılamak daha insafli bir yaklaşımdır.

Rasulullah'ın (sav) İsrâ'liyyâtı tecviz eden hadislerinden hareketle, her konuda İsrâ'îlî malumata müracaat etmek, bazı çağdaş araştırmacıların teklifine uyarak, Kur'an'da bilgisi verilmeyen meselelerde Kitab-ı Mukaddes'e başvurmak önceki hataların tekrarına yol açacaktır. Meseleye ifrat ve tefritten uzak bir metotla yaklaşmak bu tehlikeyi önleyecektir. Yani selefin bu tür haberler karşısındaki tutumunu iyi analiz edip İslami düsturlarla çelişmeyecek kriterler belirlemek ve bu kriterler doğrultusunda tefsir rivayetlerini ayetlerin tevilinde kullanmak gerekir. İbn Keşir bu konuda Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm'de müfessirlere pek çok örnek sunmaktadır.

Kaynaklar/References

- Adang, Camilla (1996). *Muslim Writers on Judaism and the Hebrew Bible: From Ibn Rabban to Ibn Hazm*. Leiden.
- Ahmed b. Hanbel Ebü ‘Abdillāh eş-Şeybānī (tarih yok). *Musnedu el-İmām Ahmed b. Hanbel*. Kahire: Muessesetu Kurtuba.
- Albayrak, İsmail (2000). *Qur’anic Narrative and İsrā’iliyyāt in Vestern Scholarship and in Classical Exegesis*. Submitted in accordance with the requirements for the degree of Doctor of Philosophi. The University of Leeds Department of Theology and Religious Studies.
- Albayrak, İsmail. (2001). “*Re-evaluating The Notion of İsrā’iliyyat*”. Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları İlahiyat Fakültesi Dergisi, 14: 69-88.
- Albayrak, İsmail (2002). “*İsrā’iliyyāt and Classical Exegetes’ Comments on The Calf With a Hollow Sound Q.20: 83-98/7: 147-155 With Special Reference To İbn ‘Atiyya*”. Journal of Semitic Studies, Editorial Committee; P.S. Alexander, G.J. Brooke, A. Christmann, J.F. Healey, Oxford University Press, 47: 39-65.
- ‘Allām, Muḥammed Vehīb. (2007). *el-İsrā’iliyyāt fī’t-tefsīri’l-kur’anī*. Beyrut: Dāru’l-‘ulumi’l-‘arabiyye.
- Aydemir, Abdullah. (1992). *Tefsirde İsrailiyyat*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Aydüz, Davut. (2010). *Tefsir Tarihi Çeşitleri ve Konulu Tefsir*. İstanbul: Işık Akademi Yayınları.
- el-Beyhaḳī, Ebü Bekr Ahmed b. Huseyn b. ‘Alī, Delāilu’ n-nubuvve. www.islamport.com.
- Brinner, W. M. (1998). “*İsrā’iliyyāt*”. Encyclopedia of Arabic Literature, Edited by Julie Scott Meisami, Paul Starkey, London: Volume I, p. 400-401.
- el-Buḫārī, Muḥammed b. İsmā‘īl b. İbrāhīm. (1987). *el-Cami‘u’s-Şaḫīḫ*. Beyrut: Dāru İbn Keşīr.
- Cerrahoğlu, İsmail. (1988). *Tefsir Tarihi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Dartma, Bahattin. (2008). “*Tefsir İlminin Kadīm Bir Problemine Yeni Bir Çözüm Önerisi*”. Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 7 (4): 9-24.
- Ebü Şehbe, Muḥammed. (2005). *el-İsrā’iliyyāt ve’l-Mevdū‘āt fī kutubi’t-tefsīr*. Beyrut: Dāru’l-ceyl.
- Güç, Ahmet. (2003). *Çeşitli Dinlerde ve İslām’da Kurban*. İstanbul: Düşünce Kitabevi.
- el-Hākim, Ebü ‘Abdillāh Muḥammed b. ‘Abdillah el-Hāfız en-Neysābūrī. (1990). *el-Mustedrek ‘ale’s-Şaḫīḫayn fī’l-Hadīs*. Beyrut: Dāru’l-kutubi’l-‘ilmiyye.
- Hamidullah, Muhammed. (1977). “*İslami İlimlerde İsrā’iliyyāt Yahut Gayri İslami Menşeli Rivayetler*”. Ankara: İslami İlimler Fakültesi Dergisi, çev. İbrahim Canan, 2: 295-319.
- Hatiboğlu, İbrahim. (2001). “*İsrā’iliyyat*”. İstanbul: TDV İslām Ansiklopedisi 23:195-199.

Hıdır, Özcan. (2005). “*Yahudi Kültürünün Hadislere Etkisi İddiaları Üzerine*”. Hadis Tedkikleri Dergisi, 3 (1): 10-16.

İbn Haldûn, Abdurrahmân b. Muhammed. (2004). *Mukaddime, Kitâbu'l-İber ve Divânu'l-Mubtedei ve'l-Haber fî Eyyâmi'l-Arab ve'l-acem ve'l-Berber ve Men Âsarahum Min Zuveyi's-Sultânu'l-Ekber*. (çev. Halil Kendir). Ankara: Yeni Şafak.

İbn Keşîr, İsmâ'îl b. 'Umer. (1980). *Tefsîru'l-Kur'ani'l-'Azîm*. Kahire: Mektebetu dâru't-turâş.

İbn Keşîr, İsmâ'îl b. 'Umer. (1988). *el-Bidaye ve'n-nihāye, Dāru ihyāi't-turāşî'l-'arabî*.

Karacabey, Salih. (2003). “*İsrâiliyyât'ı Belirleme Kriterleri Çerçevesinde İlâhî Mesajın Birliği Meselesi*”. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12 (1): 71-104.

Kister, M.J. (1972). “*Haddithū 'an banī isrā'îla wa-lā haraja. A Study of an Early Tradition*” Israel Oriental Studies, Faculty of Humanities. Tel Aviv University , Volume II, p. 214-239.

(1997). *Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi.

Koçyiğit, Talat. (1985). *Hadis Istılahları*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Lassner, Jacob. (1993). “*The “One Owo Had Knowledge of The Book” and the “Mightiest Name” of God. Qur'ānic Exegesis and Jewish Cultural Artifacts*”. Studies in Muslim-Jewish Relations, Edited by Ronald L. Nettler, Harwood Academic Publishers, Chur / İsviçre, Volume I, p. 59-74.

Mc Auliffe, Jane Dammen. (1988). “*Quranic Hermeneutics: The Views of al-Ṭabarī and Ibn Kathīr*”. Approaches to the History of the Interpretation of the Qur'ān, Edited by, Andrew Rippin, Clarendon Press. Oxford, New York, p. 46-62.

Meşînî, Muştafâ İbrâhîm. (1986). *Medresetu't-tefsîr fî'l-Endelus*. Beyrut: Muessesetu'r-risāle.

Michel, Thomas. (1992). *Hıristiyan Tanrı Bilimine Giriş*. İstanbul: Ohan Basımevi.

Muğniye, Muhammed Cevād. (1984). *İsrâ'iliyyātu'l-Kur'ān*. Beyrut: Dāru'cevād.

Muslim b. Haccâc. (tarih yok). *el-Cami'u's-Şahîh*. Beyrut: Dāru'l-Ceyl.

Na'nā'a, Remzî. (1970). *el-İsrâ'iliyyât ve eşeruhā fî kutubi't-tefsîr*. Dımaşk: Dāru'l-kalem.

en-Nemerî, Ebu 'Umer Yūsuf b. 'Abdu'l-berr. (tarih yok). *Cāmi'u beyāni'l-'ilm ve fadlih ve mā yenbeğî fî rivāyetihi ve hamlihi*. Beyrut: Dāru'l-kutubi'l-'ilmiyye.

en-Nesāî, Ebū 'Abdurrahmân Aḥmed b. Şu'ayb. (1991). *es-Sunenu'l-Kubrā*. Beyrut: Dāru'l-kutubi'l-'ilmiyye.

Riddell, Peter G. (2001). *Islam in the Malay-Indonesian world transmission and responses*. London: C. Hurst & Co. Publishers Ltd.

Rosenblatt, Samuel. (1945). “*Rabbinic Legends in Hadith*”. The Moslem World a Christian quarterly review of current events, literature, and thought among Mohammedans, Editors

Samuel M. Zwemer, Edwin E. Calverley, the Hartford Seminary Foundation, Hartford, Connecticut, Volume XXXV, p. 237-252.

es-Suyūfī, ‘Abdurrahmān b. Ebī Bekr b. Muḥammed. (1993). *el-İtḳān fī ‘ulūmi’l-Kur’ān, tah. Muṣṭafā Dīb el-Buḡā*. Dımaşk: Dāru ibn keşir.

Şa‘bān, Zekiyyuddīn. (1963-1964). *uṣūlu’l-fikhu’l-islāmī*, Mısır: Maṭba‘atu dāru’t-te’lif.

Şener, Abdülkadir. (1992). *İslam Hukuku Dersleri I*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

eṭ-Ṭaberī, Muḥammed b. Cerīr. (2000). *Cāmi‘ul-beyān ‘an te’vīli ‘āyi’l-Ḳur’ān*. tah. Aḥmed Muḥammed Şākir, Muesseseturrisale.

el-Vāhıdī, Ebū’l-Ḥasen ‘Alī b. Aḥmed. (1968). *Esbābu’n-nuzūl*. Kahire: Muessesetu’l-ḥalebī.

Vajda, G. (1978). “*İsrā’iliyyāt*”. *The Encnclopaedia of Islam (New Edition)*. Leiden: Volume IV, p. 212.

Waldman, Marilyn Robinson. (1986). “*New Approaches to “Biblical” Materials in the Qur’an*”. *Studies in Islamic and Judaic traditions : papers presented at the Institute for Islamic-Judaic Studies*, Edited by William M. Brinner, Stephen D. Ricks Center for Judaic Studies, University of Denver, Atlanta: Scholars Press, Volume I, p. 47-64.

Yargıcı, Atilla. (2006). “*Tefsirlerde İsrailiyyat Konusuna Eleştirel Bir Yaklaşım*”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11 (15): 51-65.

ez-Zehebī, Muḥammed Ḥuseyn. (1985). *İsrā’iliyyāt fī’t-tefsīr ve’l-ḥadīs*. Dımeşk: Dāru’l-īmān.

ez-Zehebī, Muḥammed Ḥuseyn. (2003). *et-Tefsīr ve’l-mufessirūn*. Kahire: Mektebetu Vehbe.